

Nowe ustalenia oraz postępy badań terenowych w temacie konstrukcji polskich schronów bojowych z 1936 r. na Górnym Śląsku

Łukasz Drzensła

Badania terenowe: Łukasz Drzensła, Maciej Wszelaki

Rok 1936 był dla fortyfikacji II Rzeczypospolitej z wielu powodów wyjątkowy. Na Wschodzie rozpoczęto budowę Odcinka "Polesie" oraz dalej rozbudowywano umocnienia pod Baranowiczami, a w Modlinie na prawym przedstoku fortu XVb zbudowano schron doświadczalny celem przetestowania rozwiązań konstrukcyjnych oraz wypróbowania wytrzymałości budowli. Na Górnym Śląsku miała miejsce mała rewolucja. Wybudowano ostatni z trzech pierwotnie zakładanych punktów oporu: "Bobrowniki" lecz w zmodyfikowanej wersji oraz przystąpiono do przekształcenia umocnień w linearne pasmo. Choć budowę obu założeń realizowano w 1936, to należy uznać je za osobne etapy budowy pod względem konstrukcji. Dzieła powstałe celem realizacji koncepcji linii stanowią nową jakość niemal pod każdym względem. Są większe, posiadają większe zaplecze socjalne, wprowadzono do nich nowe uzbrojenie – armatę ppanc wz. 36, a także zmodernizowano niemalże całe drobne wyposażenie – półki, ławki, prycze itp. Obiekty nowego etapu budowlanego powstały jako przedłużenie p.o. "Bobrowniki" na południe w rejonie miejscowości Kamień, na skrzydłach p.o. "Dąbrówka" oraz w ramach nowego, już całkowicie linearnego p.o. "Łągiewniki". I to właśnie w tym rejonie wydarzenia ostatniego czasu, jak modernizacja linii kolejowej pozwoliły poznać kilka nowych szczegółów dotyczących konstrukcji schronów.

Fot. 01. Schron Łągiewniki 3 od zapola obecnie. Po lewej stronie w rejonie świeżo wylanego betonu widoczna "tajemnicza wnęka".

Największe zmiany dotknęły schron Łagiewniki 3, ponieważ znajduje się on przy wiadukcie kolejowym, który obecnie przechodzi modernizację. W ramach prac usunięto nasypy, w tym również nasyp kolejowy, do którego obiekt do niedawna przylegał, dzięki czemu widocznych jest więcej detali konstrukcyjnych. Wykonany zostanie także specjalny gabion, który ma zapobiec dalszemu osuwaniu się schronu. Wszystkie prace mają nadzór geodezyjny, a Wojewódzki Konserwator Zabytków wraz z Miejskim Konserwatorem Zabytków, wykonawcą oraz stroną społeczną przeprowadzili wizję lokalną celem upewnienia się, że zabytkom w rejonie prac nie stanie się nic złego.

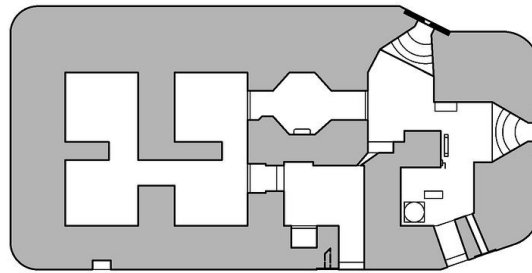

Fot. 02. Schron Łagiewniki 3 od strony bocznej. W 2018 r. Fot. 03. Schron Łagiewniki 3 od strony bocznej. W centrum kadru widoczny pancierz pionowy. Stan obecny.

Fot. 04. Widok na strop schronu Łagiewniki 3. Stan w 2018 r. Fot. 05. Widok na strop schronu Łagiewniki 3. Stan obecny.

W efekcie prac odsłonięta została "tajemnicza wnęka" znana ze śląskich schronów z 1936 r. Ma wymiary 50 x 50 x 25 cm i zwykle występuje na licu ściany tylnej. Do dziś nie wyjaśniono jej przeznaczenia. Jeżeli i ten obiekt wnękę posiada, to pozostają tylko trzy, gdzie jeszcze jej nie znaleziono: nr 2, nr 11 oraz nr 47. Na tym etapie uprawnione jest postawienie hipotezy, że wnękę posiadają wszystkie górnośląskie obiekty bojowe z 1936 r. Szerzej na ten temat w dalszej części tekstu.

Rys. Łukasz Drzensła

Rys. 01. Plan schronu Łagiewniki 3. Naniesiono "tajemniczą wnękę" oraz dwie czerpnie: właściwą oraz ślepą.

Fot. 06. Schron Łagiewniki 6 od zapola. W centrum kadru widoczna "tajemnicza wnęka". Po lewej kadru widoczne zamurowane przejście, powyżej po zdekompletowana czerpnia powietrza w silnym skrócie. Po prawej widoczna czerpnia powietrza. Zwracają uwagę w perspektywie. Po prawej od wnęki drzwi kratowe, miarę dobrze zachowane nasypy. Stan w 2017 r. Fot. [Andrzej Krupnik](#) za. [The Bunker Raiders](#)

Fot. 07. Schron Łagiewniki 6 od zapola. W centrum kadru widoczna "tajemnicza wnęka". Po lewej kadru widoczne zamurowane przejście, powyżej po zdekompletowana czerpnia powietrza w silnym skrócie. Po prawej widoczna czerpnia powietrza. Zwracają uwagę w perspektywie. Po prawej od wnęki drzwi kratowe, miarę dobrze zachowane nasypy. Stan w 2017 r. Fot. [Andrzej Krupnik](#) za. [The Bunker Raiders](#)

Fot. 08. Zdekompletowana czerpnia powietrza w schronie Łagiewniki 3. Poniżej czerpni widoczna rura wyrzutu gazów prochowych z ckm. Jej umiejscowienie należy ocenić jako niefortunne.

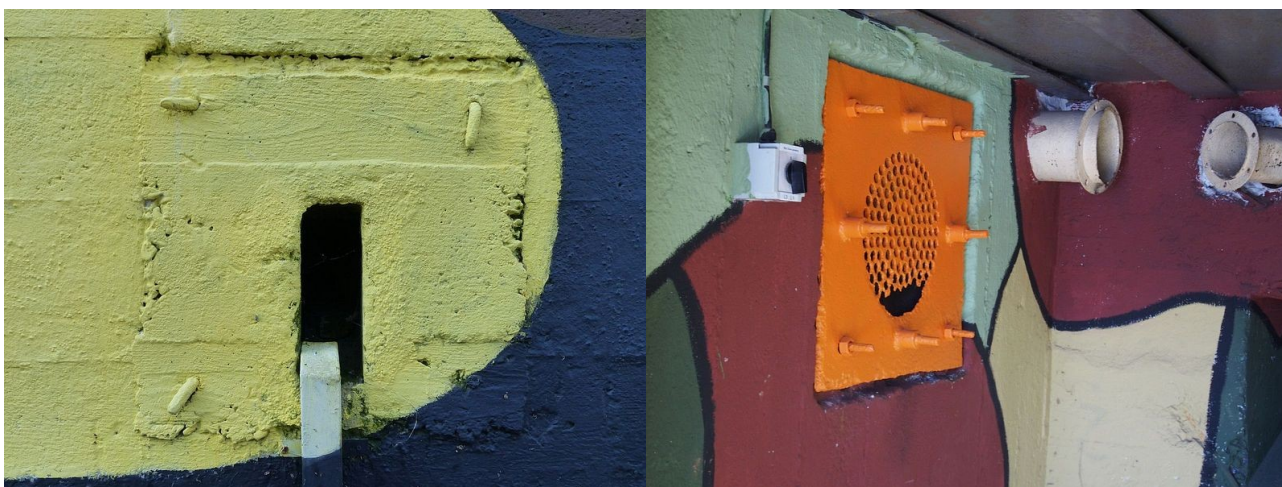
Fot. 09. Druga, zaplombowana czerpnia w schronie Łagiewniki 3. W narożniku widoczna rura niewielkiej wyrzutu gazów prochowych z ckm. Jej umiejscowienie należy ocenić jako niefortunne.

Fot. 08. Zdekompletowana czerpnia powietrza w schronie Łagiewniki 3. Poniżej czerpni widoczna rura wyrzutu gazów prochowych z ckm. Jej umiejscowienie należy ocenić jako niefortunne.

Fot. 09. Druga, zaplombowana czerpnia w schronie Łagiewniki 3. W narożniku widoczna rura niewielkiej wyrzutu gazów prochowych z ckm. Jej umiejscowienie należy ocenić jako niefortunne.

Ponadto usunięcie nasypu schronu Łagiewniki 3 odsłoniło "ślepa" czerpnię powietrza znajdującą się obok wejścia do schronu. Tym terminem autor określa czerpnię powietrza, która została zacementowana lub zalana betonem. Ślepe czerpnie znajdują się m.in. w schronach Kamień 48, Łagiewniki 5. Szczególnym przypadkiem jest czerpnia w schronie Dąbrówka 47, w miejsce której wstawiono strzelnicę broni ręcznej. W wielu schronach zlokalizowanie ślepej czerpni jest trudne, ponieważ jej jedynym śladem jest ledwo widoczna plomba o wymiarach 60x60 na licu ściany. W niektórych, jak Kamień 48 o jej obecności świadczą wystające szpilki z gwintem pierwotnie przeznaczone do montażu pancierza czerpni. Wyloty czerpni po wewnętrznej stronie są zaślepiane (potwierdzono w schronach: Łagiewniki 5, Łagiewniki 6) lub nie: Kamień 49 (aczkolwiek wypełnienie mogło odpaść). Najciekawsza ślepa czerpnia znajduje się w schronie Łagiewniki 6, ponieważ zewnętrzna plomba obecnie już nie istnieje, lecz na fotografii dokumentalnej (patrz: fot. 06) jest dobrze widoczna. Wynika z tego, że w schronach z 1936 r. pierwotna koncepcja wentylacji uległa znacznej zmianie. Zrezygnowano z systemu dwuczerpniowego (choć prawdopodobnie nie w każdym obiekcie taki planowano), a kanały czerpniowe (lecz nie same czerpnie) wtórnie wykorzystywano do innych celów (Kamień 49). Ponadto wskazuje to na zakończenie prac adaptacyjnych.

Fot. 10. Czerpnia powietrza w schronie Dąbrówka 47. Fot. 11. Wewnętrzna część pancierza czerpni powietrza przerobiona na strzelnicę broni ręcznej. W narożnikach schronu Łagiewniki 12 zamontowana niedawno w wieczne szpilki z gwintem pierwotnie planowane do izbie muzealnej stowarzyszenia "Pro Fortalicum" montażu pancierza czerpni. Podczas adaptacji obiektu napowstającej w schronie Łagiewniki 1. Warto zwrócić uwagę na poprawny historycznie pomarańczowy kolor wprowadzenia kabla elektrycznego.

Fot. 12. Ściana tylna schronu Łagiewniki 5. Okrągły element w centrum kadru to czerpnia powietrza zschronie Łagiewniki 6. Fot. 13. Zacementowany wylot "ślepej" czerpni w kompletnym pancierzem.

Odsłonięcie "tajemniczej wnęki" w schronie Łagiewniki 3 stało się impulsem do wyznaczenia miejsca prawdopodobnej jej lokalizacji w schronach Łagiewniki 2 i 11. Schron nr 11 posiada w ścianie tylnej izby bojowej armaty ppanc dwie rury (na fotografiach: "A" oraz "B") pasujące lokalizacją i sposobem umiejscowienia do

prawidłowości wykazanej w przypadku rur towarzyszących wnęce. Jedna z nich jest zacementowana i wstawiony jest w nią drut niewielkiej średnicy. Aczkolwiek może to nie mieć związku z wnęką, np. budowniczy schronu wykorzystali rurę jako otwór techniczny do osadzenia haczyka na kabel. Jednakże jeśli jakiś schron ma dostarczyć nowych informacji na temat wnęki, jest to właśnie nr 11. Konieczne byłoby jednak odkopanie ściany tylnej. W przypadku schronu Łagiewniki 2 wnęka prawdopodobnie mieści się w narożniku ściany tylnej po lwej stronie od wejścia do obiektu.

Fot. 14. Ściana tylna schronu Łagiewniki 11. Strzałka wskazuje rurę "A". Przerywaną linią zaznaczono prawdopodobną lokalizację wnęki oraz rurę "B".
Fot. 15. Izba bojowa armaty ppanc w schronie Łagiewniki 11. Strzałki wskazują na rury "A" oraz "B".

Fot. 16. Ściana tylna schronu Łagiewniki 2.

Fot. 17. Krata w studzienie przed wejściem do schronu Łagiewniki 2. Fot. Koło Terenowe "Chorzów" stowarzyszenia "Pro Fortalicum" za. [Odślaniamy karty, czyli Bytomskie porządki Vol.1.](#)

Na uwagę zasługuje także schron Łagiewniki 2, któremu staraniem stowarzyszenia "Pro Fortalicum" przywrócono oryginalny kształt nasypów w rejonie ścian tylnej i bocznej oraz zbliżony do oryginalnego (ze względu na nasyp kolejowy) w rejonie czoła. Ponadto podczas prac odsłonięta została oryginalna kratka studzienki przed wejściem.

Choć zawsze prace budowlane przy zabytkach fortyfikacji budzą emocje, w tym przypadku mogą przynieść sporo korzyści. W toku prac mogą zostać wyłonione kolejne elementy skrywające tajemnice konstrukcji schronów. Położenie dzieł na terenie Żabich Dołów, popularnego zespołu przyrodniczo-krajobrazowego rodzi nadzieje na ich wyeksponowanie, co już częściowo nastąpiło przez poprawę nasypów schronu nr 2. Z kolei nadzór konserwatorski oraz strony społecznej powinien zapewnić, że zabytkom nie stanie się krzywda.

Bibliografia

- Kucharski Szymon. (2016). Obszar Warowny "Śląsk" cz. 1. Historia (s. 10). W: Wielki Leksykon Uzbrojenia. Wrzesień 1939: Tom 94. Warszawa: Edipresse Polska S.A.
- Sadowski Jerzy. (2017). Obszar Warowny "Śląsk" cz. 2. Fortyfikacje W: Wielki Leksykon Uzbrojenia. Wrzesień 1939: Tom 107. Warszawa: Edipresse Polska S.A.
- [P.O. Łagiewniki na Żabich Dołach vs. PKP - dalsze ustalenia.](#)
- Jerzy Sadowski, Łukasz Drzensła. (2021). *Ewolucja schronów bojowych II RP* W: Wielki Leksykon Uzbrojenia. Wrzesień 1939: Tom 225. Warszawa: Edipresse Polska S.A